

בין אמריקה לכנען

עודד פלד: **פתח דבר, הוצאת קשב**
2006, 258 עמ'

פתח דבר, מבחר מאחד עשר ספרי השירה שפרסם עודד פלד מראשית שנות השבעים, הנו גוף שירה רציני ומרגש, המציג משורר שהשירה בעבורו היא דרך חיים ושליחות. קריאה במבחר עב כרס יכולה להיות חוויה מעייפת, שכן כותבים נוטים לחזור על עצמם, אבל שירת פלד עומדת בסימן של התחדשות ותנועה מתמדת, גם אם אינה נטולת בעיות, ולכן המבחר רק מיטיב עמה.

בשנות החמישים והשישים פרצה השירה העברית דרך לעבר המודרניזם, תוך השפעה חזקה של קלאסיקאים כותבי אנגלית כ"ס אליוט ועזרא פאונד. עמיחי, וך ואבידן סללו דרך שבה הולכים משוררים עד היום. אבל עודד פלד, מתרגם בכיר מן הפרווה והשירה האנגלית, בחר לו מקורות השפעה אחרים. בשעה שאליוט ופאונד כתבו בתחילת המאה העשרים, פלד הלך אחורה וקדימה בזמן: אל וולט ויטמן, המשורר האמריקני הגדול מכולם, בן המאה התשע עשרה, ואל אלן גינסברג, בכיר משוררי דור הביט משנות השישים של המאה העשרים. הוא אף מקדיש לשניים שירים, שאליהם נגיע בהמשך.

כתיבתו של ויטמן, שהשפיע על גינסברג, התאפיינה בשורות ארוכות, אפיות, מלאות עוצמה, שאורכן שיקף את המרחבים הגדולים של אמריקה; אמריקה היפה, לא זו הקפיטליסטית של ימינו, ארץ של תמימות וטבע מפעים, שבה אפשר ללכת לאיבוד ולהיות אינדיבידואל. עודד פלד הפנים שירה זו. ספריו הראשונים כתובים ברובם כפואמות של שורות ארוכות, דבר שמשפיע אף על צורתו של ספר המבחר הזה, שיצא בפורמט נמוך ומאורך.

לב שירת פלד הנו המתח הנוצר בין השפעת שירת החופש של המרחבים האמריקניים לבין השמש הקופחת והארץ הצרה וזרועת המלחמות שלנו פה. שכן המוסיקה של השורות הארוכות היא מוסיקה של מרחבים, של חופש לחיפוש עצמי, ואילו החיים פה הם ההיפוך המוחלט: מדינה של עם שכולו צבא, של שבת גדול שבו לע את האינדיבידואל, מדינה שנסיעה של כמה שעות מביאה אותך מגבול אל גבול. שירת אלן גינסברג, ג'ק קרוואק, פרלינגטי ושאר משוררי דור הביט של שנות השישים, היתה מרד של שירה דיבורית מהירה וחצופה, של אנשים שהתנסו בסמים ובשיגעון, שהלכו עד הקצה. ואילו כאן, פרט למובלעת תל אביב, הרי כל הארץ מלחמה, ולא מורדים בדבר.

שם המבחר, "פתח דבר", מפתיע. שכן מדובר בסיכום. נראה שהמשורר רצה לומר שעבודתו

שחומות ירכיים שכל / אטום תאי פקק גנדור מטומטם פרוליין בגיל / העמידה ישובה באוטובוס משכלת רגל בארית על רגל בווארית / נשים תימניות קטנות חמוצות זיעה... אתה נשקף אלי מכל פרצוף... / אני רואה אותך בטרופך הגדול, קצר נשימה ברכיים / רוטטות מאונן ויזואלית בתחתית של ניו יורק, היכן / שהשקיעה מהירה יותר... (עמ' 24). זהו זעם רווי תשוקה של אדם צעיר, שמשלב כנות ובוטות כפי שרק הנעורים יודעים לעשות. והשיר נמשך בתמונה מקומית נוספת: "הלכת בלילה ההוא והמילים בכו / בי כמו חשמל מחוץ לעיר בכביש חיפה / - תל אביב אין בעצם דבר שיגע בך שיחוש / אותך / כמו חשמל, אלן / ה"קדיש" שלך מעביר בי צמרמורת...";

הקדיש הנו ספרו הידוע ביותר של גינסברג, פואמה מזהירה העוסקת בייסורי אמו. הדובר נאחו בדמות המשורר האמריקני כבקרש הצלה. הדימויים אורבניים ויפים: "המילים בכו בי כמו חשמל", או "ראיתי שלג. בפעם הראשונה בחיי, היה יפה כל כך. / הוא נסחף כמו ברבורים לבנים ברוח לאורו של פנס הרחוב / רוציתי לבכות..."; זוהי שירה ויזוית של אדם צעיר ש"לא יודע. תקוע במזרח התיכון" (עמ' 26). ובהמשך - "יש לי כאבי מדינה / מין כתם כהה שמבקש לעצמו דרך החוצה ומפרפר בחזה..."; והיאוש הקיומי: "עוד יום עובר / מחר יהיה כמו אתמול וכולם עצובים מכדי להבין זאת..." (עמ' 31).

לב שירת פלד הנו המתח הנוצר בין השפעת שירת החופש של המרחבים האמריקניים לבין השמש הקופחת והארץ הצרה וזרועת המלחמות שלנו פה

מין כתם כהה שמבקש לעצמו דרך החוצה ומפרפר בחזה...; והיאוש הקיומי: "עוד יום עובר / מחר יהיה כמו אתמול וכולם עצובים מכדי להבין זאת..." (עמ' 31). אחרי יום הולדת החוק, ממשיך פלד בכתיבה

פואמית בספרים **מכתבים לברגן-בלזן** (1978) העוסק בדמות אם המשורר, ובקדיש **ושירים אחרים**, (1981) שם מצוי השיר 'קדיש' העוסק באביו של המשורר. בהשפעת 'קדיש' של גינסברג עוסק המשורר ביחסיו עם הוריו, אבל לטעמי אלו שירים חזקים פחות מ'יום הולדת', שהנו דיוקן עצמי, שכן הדובר המתייסר, עסוק בעיקר בעצמו, ולא מתקבלת תמונה ממשית של האב והאם. האם היא ככל הנראה ניצולת שואה, אבל העיסוק הצדדי בנושא כל כך כבד וטעון, לא מיטיב עם ה"מכתבים מברגן-בלזן". אמנם נוצרים חיבורים מעניינים ומפתיעים בין השואה לבין דילן, כמו בשורות הבאות: "בברגן-בלזן שלג. כן, ודאי, הרי / שלג שם תמיד אבל אני אמות פה. / אני אמות בקיץ ואתן לבוב דילן לכסות את / קברי בפרחי מפוחית צהובים..." (עמ' 39), אבל ההתייחסות לשואה בכמה שורות בלבד, כדרך אגב, כשרוב השורות עוסקות במצוקתו של הדובר, בעייתית.

ובשיר המוקדש לאב, השורות החזקות הופכות לעתים לבוטות מדי, עד כדי החלשת האפקט האמנותי: "אתה עושה לי את זה, בן-זונה מחורבן - תמיד תמיד יוצא מהחיים / שלך נכנס לחיים שלך, אוכל אותה? שונא אותך מקיא אותך / תמיד תמיד להראות ציונים להישאר סגור בבית... אל תאמין

השירית עדיין במלוא תנופתה, ולא מדובר בסוף דבר, אלא בתחנת ביניים. למראה העטיפה הייתי בטוח שמדובר בציור של ג'קסון פולוק, הצייר האמריקני הנהדר של האימפרסיוניזם המופשט, אבל התברר שזהו ציור של פלד עצמו, דבר המעיד שוב על זיקתו לאמריקה. בדש הפנימי תצלום של המשורר עם כלבו המחייך, מביטים קדימה, אל הטבע. זוהי בחירה מרגשת, שכן רוב המשוררים יעדיפו תמונה מכובדת על רקע ספריית ענק, ואילו התצלום הזה כמו מצהיר על אי-שייכותו של פלד לשירה העירונית, על קרבתו לטבע ולכלבו.

כאמור, רוב המשוררים מגבשים לעצמם פואטיקה מסוימת עם השנים, ומשכללים אותה כל חייהם. קריאה במבחר של פלד מפתיעה, שכן מצטיירת כאן תמונה של משורר שבכתיבתו שתי תקופות שונות. התקופה הראשונה, משנות השבעים והשמנים, הנה שירת ויזוית של משורר המחפש לבטא עצמו באופן אישי במדינה חונקת, שירת אני. האני הדובר הנו אדם צעיר, שונא קונפורמיזם ובורגנות, אוהב טבע

ונטה לרליגיוזיות, המנסה ללמוד לחיות מבעד לייסוריו. זוהי שירה אפית, פואמית, שכוחה נובע מהזעם האותנטי, האקזיסטנציאלי שלה, וחולשתה נובעת מהבוטות שמתלווה לזעם הזה. החלק השני של שירת פלד, משנות התשעים ועד לשירים החדשים המצורפים למבחר, הנו שירת טבע, שירה שבה האני נעלם ומפנה את מקומו להתבוננות אוהבת ורצינית בנוף הכנעני, שירה לירית, שמנסה לתפוס רגע של טבע, בשורות קצרות "שנוולות" אחת לתוך השנייה. (כמובן שישנם אלמנטים מ"התקופה הראשונה" בשנייה ולהפך, אבל הם לא דומיננטיים). ייתכן שקורא שאינו מכיר את שירתו של פלד, וייתקל בשיר מספרו הראשון ובשיר נוכחי שלו, יתקשה לזהות שמדובר באותו משורר, וזו מחמאה, שכן ההשתנות היא, כאמור, דבר נדיר בקורפוסים של שירה.

וכעת להדגמות מהספרים עצמם. השיר החזק, שגם נושא את שם ספרו הראשון של עודד פלד, 'יום הולדת' (1978), הנו פואמה שהדובר בה הוא משורר צעיר וזועם, אנטי בורגני, שכמה לאמריקה של אלן גינסברג, לו גם מוקדש השיר, אבל חי בחיפה, עיר העבודה והבורגנות: "היום אני בן עשרים ושלוש, / אלן, / אני מתבונן עכשיו בבני אדם אתה / נמצא בכלום / בורגניות מטופשות חוזרות מן החוף

המשורר הגיעה לגיבוש הילומי. פלד נפרד סופית מוולט ויטמן ומאלן גינסברג, וחובר לאסתר ראב ולאבות ישרון המוקדם, בתארו את יפי נופי הארץ בתמימות ובגעגוע לבתוליות שאבדה. ניתן היה לצטט את רוב השירים במקבץ, אבל מפאת קוצר המקום אסתפק בכמה מייצגים.

האלמנט הרליגיוזי-דתי בשירת פלד הופיע כבר בראשית הדרך, וחזר ובצבץ פה ושם, אולם בשירים אלו הוא הופך דומיננטי, כשתחושות הקירבה לאל שלובות תמיד בחוויית השהות בטבע: "לפעמים / תוך תפילה בבית /-הכנסת של הטבע / ממעמקי יער קראתיך, / רגלי מודטות מרחקים) / אני חושב על הארץ / הטובה המנדל"נת / עצמה לדעת / ויודע / שאולי פעם / יושב אוהלים / ובן מבני הנביאים / לא הייתי נושם / במקום הזה / לא / חולם מזבחות אור" (ללא כותרת, 'עמ' 225). "בית הכנסת של הטבע", הנו צירוף הממזה את התחושה העוברת בשירים אלו. והשיר 'מראה מקום' (עמ' 226) נפתח בתיאור טבע פשוט, אבל דרושות שנים רבות כדי להגיע לפשטות כתיבה כזו: "כובד ההר ככובד המתבונן בו: יראה גדולה / וצהרי רקיע לבנים מרגלות חרמון-סבא..."

ושיר קצר יפה נוסף, שאצטט את כולו: "מה רחש עובר בקמה / מה רוח מרשרש בעלווה / קריאת שחרור מעדנות / נוסקת באכה / פרי בשל רובץ צמרת / עץ, הנה / מארצות חושך / נעים זמירות יבוא / צוהר חדר, / צהרי יום, / שם אוושת כנף / בחרירי הרשת: / פרפראור / עומד בתפילה" (מה רחש עובר בקמה, 'עמ' 232). במוסיקה של שורות קצרות הנוולות זו לתוך זו נוצר תיאור טבע לירי עדין, ששיאו בסופו - "פרפראור / עומד בתפילה". שתי פואמות גדולות הן מיטבו של **מראה מקום**. הראשונה - 'הרים', והשנייה - 'ראינו ביפי הארץ הו' (עמ' 250), הנפתחת בשורות החזקות הבאות, שאולי נכתבו על רקע אירועי הדמים של האינתיפאדה, שרק המשיכו את אירועי הדמים פה בכלל; אבל הפואמה אינה מאוכזרת אירוע מלחמתי ספציפי, אלא נצמדת לתיאורי טבע לירי, בשורות ארוכות דווקא: "ראינו ביפי הארץ הו שאלוהים שורה בה והיא שפחה חרופה לתעותי מלחמה / באין מים שדה שמש קודח כקוף לרוח שיניים יצהיב, הרים ואדיות ויערות / שאימת הכורת עליהם: גלעד // מה ההד העונה באבנים האלה / זה בית התפילה של הטבע שנשמות ההולכים באור מקוננות בו בצער התמיד שלהן עלינו, אבל / לא זעקי ארץ אהובה: הרי כתם אור מפוז במי ממטרה כקשת בענן עשב יבוא, בחמלה / ולא זעקת שבר לא שק ואפר ספי ארץ ירעידו כי אם עדנה תרישית ועורגת לוטפת..." דרך ארוכה עבר הדובר של עודד פלד מתחילת הדרך, כצעיר זועם ונואש, הבו לבורגנות ושקוע במצוקותיו, ועד לדובר הרליגיוזי הכואב את סבל בני האדם ואוהב את הטבע והאלוהים. והדרך הו מצפה למי שיקרא את המבחר **פתח זכר**, שיש לקוות שהוא רק תחנה באמצע הדרך של המשורר.

יוכל גלעד

להישאר ביערות ולא לחזור לציוויליזציה, הדובר מוותר על אהבת אדם ובוחר בעדנה של שייכות לטבע.

ובשיר יפה המוקדש לכלבו של המשורר, 'זמר עתיק' (עמ' 100), נחשפת אהבה גדולה לבעל החיים "קרב את הכלב אל האור / רוקן עברו מן הלילה את הקור / ומשיוחם לו / ומשתפו המדורה אשר הבערת / את צללית החומקת / האון למקבץ נביחותיו הקצובות. / הנה, / הדרך בה יפישל אוזניו / יטה ראשו החטוב / יניע פיקת גרונו מעלה מטה /

יפער לטותו / וילאט באוזני הוהב אשר לך / עלילות אבות-אבותיו... / קרב את הכלב אל האור / הנח לו / בבוא שעתו..."

הדובר-משורר, בעזרת ידידו הכלב, מגדיר עצמו על ידי ניגוד למשוררים האורבניים: "בתי הקפה הומים עכשיו קרקורי משוררים אוטומטיים, קומיסרים של / תרבות, ציירים להשכיר - אבל אנחנו / כאן, / עובדים בחושך מגרדים במחתרת וגם / שכר לעמלנו: / עוד מעט הוא יופיע, / הו, זרימה חרישית של אור... הנה ריקוד השחר, מדליק את הרכס ממול כמבע אור על שפתי / פרח..." (לילה כנעני, 'עמ' 116). המשורר כון נכחה, אינדיאני על הר.

בספר **לחם וגעגועים** (1990), בצד שירי ביקור בברגן-בלזן, שאינם מיטבו של המשורר לטעמי, מתחילה להתגבש שירת טבע לירית, כמו ב'אני רואה הר' (עמ' 139): "אני רואה יער / אני אומר: אלוהים, / עשה אותי צויחת ציפורים, רוח באמירים // אני רואה גשם / ואומר: עשה אותי צלול וזורם // אני רואה הר / אני אומר: אלוהים, / עשה אותי הר".

ובשלוש **רב שובך ארץ נהדרת** (1999) מתחזקת מגמת המעבר לשירת טבע רליגיוזית, אולם זו מגיעה לשיאה במקבץ השירים שעדיין לא נדפסו בספר, המכונים תחת הכותרת "מראה מקום". לספרי מבחר מקיפים נהוג לצרף כמה שירים שנכתבו לאחרונה, כמעין "בנוס" לקורא, ובייחוד לזה שכבר יש ברשותו רוב של ספרי המשורר. אבל השירים המצורפים למבחר זה, תחת הכותרת "מראה מקום", הם אולי פסגת יצירתו של עודד פלד (פרט ליום-הולדת המוקדם). רובם כבר הופיעו בכתבי עת לאחרונה, וניתן היה לראות ששירת הטבע של

להם, אבא / אתה לא חולה - אתה האיש הכי יפה חזק מזור פרא / אל תיתן לאף אחד לסרס אותך - עובדה - עשית אותי: זיינת את / אמא על הצד הטוב ביותר... " (קדיש, 'עמ' 65-68). לצד שורות מרגשות כמו "אבא / אתה לא חולה - אתה האיש הכי יפה" וכו', ישנן שורות חלשות, ולא בגלל המילה ה"גסה", אלא בגלל הפשטנות: "זיינת את / אמא על הצד הטוב ביותר..."

עד כמה מושפעת שירת פלד מהשירה האמריקנית ניתן לראות כשהוא כותב: "וולט ויטמן הוקן והטוב שר את אמריקה היפה, / החלוצית, מקלט פסטורלי לנרדפי אירופה... הידעת, איש-שלג מופלא, שאמריקה שלך תהפוך סופרמרקט / משוכלל לסרסורי דולרים צעקניים?... " (2' בלילה. וולט ויטמן, 'עמ' 60). ובשיר הבא, 'אבל הנפש' (עמ' 61), שאינו עוסק כלל באמריקה, מופיע הדימוי "אבל הנפש... תבוא כמו לוחמים אינדיאנים צודקים / על גדות שמורת טבע..."

הספר **עלווה** מציין נקודת מפנה בשירת פלד - עזיבת השפעת דור הביט לטובת שירת טבע לירית. המבנה השירי אולי מושפע ממשוררים אמריקנים מודרניים כוויליאם קרלוס ויליאמס או אי.א.

קאמינגס, אבל התוכן והנוף כולו מקומי, "כנען" כפי שבחר המשורר לכתוב, ומתחיל לשלב אף שפה תנ"כית.

זו שירה של דובר שהניח בצד את האני שלו, מאס בעולם האדם ומצא מקלט בטבע. אלו שירים של התבוננות בנופים, של הקשבה לירית כמו בשורות המכתמיות: "לשאת נטל האור" או "וצל מדמם אדמה חרוכה על פני אדמה מצמחת / עשב בוטה בטרם קציר". בשלוש מילים של צירוף נהדר, מתמצת פלד את כל קיומו בארץ מוכת האור האכזרי שלנו: "לשאת נטל האור", ובהמשך צירוף חזק נוסף: "עשב בוטה", שמתאר היטב את העשב המכוער והעיקש המאפיין רבים מהשטחים הפתוחים שלנו פה.

הספר **לילה כנעני** (1987) מוקדש לכלבו של המשורר, וממשיך את מגמת ההתבוננות בטבע. שם הספר מעיד על התייחסות המשורר לארצו: הוא עוקף את המדינה הישראלית שהוקמה פה וחוזר למקור התנ"כי, ארץ כנען. הדבר נובע מתפיסת מוצא שהאדם הנו כישלון, לעומת הכלב, למשל: "כלב לבן מנומר כתמים שחורים מנמנם על שטיח / והרים במצח החלון" (מוצא אל היער, 'עמ' 95). או "כל הלילה נפתחה עלי בטן ההר לטמון / בה זרעי חלומי. / מה החיים בלי אהבה מה / אבל בהרים / שם / חופשי ממועקה / קמתי עם העוף המצויץ / ואתא שמש ככהן פרא / מרקד על פסגות בעירומו הצהוב... אבל בעדנה שאני יודע עכשיו / גם סלע הוא מצח שבור מפריח נוצות הרהורים..." (לילה כנעני, 'עמ' 96-98). שורות יפות, רבות עדנה. פלד לוקח מוולט ויטמן את האהבה לטבע, ומגשים אותה בנופי כנען. בדומה לנפגעי מלחמת וייטנאם, שבסוף המלחמה היו כה פגועים שבחרו